

Szomorú vidámpark

Szörényi László a szobrokról, a Csizmáról és Leninkertről

A Memento Parkban vagyunk Szörényi László irodalomtörténésszel. Negyvenkét nagyméretű, egykori köztéri szobor látható itt az 1945–1989 közötti kommunista politikai rendszer időszakából. Megtekinthető többek között a Magyar–Szovjet Barátság és a Felszabadulás allegorikus emlékműve, munkásmozgalmi személyiségek és a szovjet Vörös Hadsereg katonáinak szobrai, valamint több gigantikus alkotás is. Itt található Lenin, Marx és Engels, Dimitrov, Osztapenko kapitány, Kun Béla és sok más, kommunista hős emlékműve. És mi köze van mindehhez a neves irodalomtudósnak?

Hogyan kötődik e helyszínhez?

Az Andrássy út 7-ben születtem, amely később, mint tudjuk, Sztálin elvtársról lett elnevezve, majd lett Magyar Ifjúság útja, és azután Népköztársaság útja. Az Oktogont elnevezték először még a II. világháború idején a nagy szövetségesről Hitler térnek – amint tudjuk, ugyanekkor a Kodály köröndből Mussolini tér lett –, majd átalakult November 7-e térré, és maradt, egészen addig, míg el nem múlt az elég hosszú ideig tartó lidércnyomás. Nézzük most az úgynevezett műalkotásokat!

Az egyik dombormű a munkásörök első nagy demonstrációjának (amely során 1957. március 21-én félelemkeltően, a pufajkájukban géppisztolyokkal vonultak föl) emlékére készült. Egy emlék velük kapcsolatban: a Magyar Rádióban volt olyan szerkesztő, aki egyenesen munkásör gyakorlatról ment be, a pufajkáját beakasztva a szekrénybe. A szerencsétlen kolléganők nem egészen értették, hogy milyen perverz buliból érkezett, mire a derék szerkesztő ártatlan tekintettel azt kérdezte: „Mi a szégyen?” Nem válaszoltak neki, de mivel „érzé-

Szörényi László vetette fel a köztéren álló Lenin-szobrok összegyűjtésének és kiállításának ötletét.
Fotó: Dippold Pál

keny értelmiségi” volt, többé nem jött be pufajkában. A legtöbben viszont, akiket itt látunk, a kevésbé érzékeny, nem értelmiségi típus jellegzetes képviselői, és ennek nagyon örülök. Tulajdonképpen annak idején, amikor én fölemeltem a szavamat ezen remekművek megőrzése

Pátzay Pál 1965-ben készült Lenin-szobra, amely az egykori Felvonulási téren állt.

Fotó: Házi Balázs

mellett a *Leninkert* című cikkemben¹, pont arra gondoltam, hogy az teljességgel rendben van, hogy ezeket el kell távolítani közszemérem sértő és az embereket felidegesítő mivoltuk miatt. Azt mondtam: jobb a békesség, de ezeket elpusztítani nem szabad, mert különben az utódok nem fogják érteni, hogy elődeik miért utálták azt a rendszert, miért örökölték ők is olyan gyógyíthatatlan lelki sebeket, egyáltalán milyen „állatfajta” is az a kommunista pontosabban.

Így képzelte el annak idején, ahogy most látjuk?

Nem, ezt egy művész tervezte, én magát az ötletet dobtam be... Először az összes Lenin összegyűjtésére gondoltam, mondván, hogy lesz világkiállítás Magyarországon – akkor még nem fűrták meg –, és milyen jó lenne, milyen

pénzeket lehetne ebből bevonni, ha a világ első Leninkertjét megnyitnák Budapesten. Ráadásul mivel Lenin elvtárs sose járt Budapesten – nem úgy, mint Bécsben, Krakkóban, vagy Prágában –, a szellemi és fizikai kapcsolat a csepeli rádióadón keresztül jött létre Lenin és Szamuely elvtárs között; ennek az adótoronynak a szobormását egy neves művész meg is alkotta. Ez az egyetlen hely, ami a rádióhullámok révén, az éterben őrzi nyomát a Lenin elvtárs és Magyarország közötti „szétbonthatatlan, örök, testvéri barátságnak”. Később nagyon felkapták az ötletet, volt, aki a Remete-szurdokba akarta összegyűjteni, ami kicsit meredek gondolat volt, már csak a környezetszennyezés miatt is. Volt, aki Békéscsabán akarta megcsinálni, volt, aki Recskén, végül aztán a nagytétényi fennsíkot választották ki. Az egész azért jó, és azért tetszik nekem, mert az undort, a felháborodást, a dühöt és a komikumot nagyszerűen fokozza, hogy ezeket az alkotásokat olyan környezetbe helyezték el, mely egyszerre emlékeztet temetőre, kivégzőfalra, egy pokolbeli látomásra, valami modern Dante-filmre, meg a dögunalomra egy szocialista városban. Szibériától vagy a magadáni munkatáboroktól Kelet-Berlinig mindent fölszántott a két csizma, ami itt látszik, Sztálin elvtárs két testrésze, ami egyben megmaradt. Rengeteg részlet található magángyűjtőknél, például a mi hajdani házmasterünk fiának, Gyurinak, az Andrássy út 7-ben, a bal fülcimpa volt meg... Ott volt, amikor lekopácsolták, és ezt hordta magával, mert szerencsét hozott, mint mondta. Nagyon bámultuk ezt a kincset.

Mindegyik alkotáshoz vannak ilyen emlékei, vagy csak némelyikhez?

Némelyikhez. Van olyan szobor, amin látható, hogy a szobrász utálta őket.

1 Szörényi László: *Leninkert*. Hitel, 1989. július 5. 62.

Kisfaludi Strobl Zsigmond 1947-ben készült „Felszabadulási” Emlékműve a budapesti Gellért-hegyen.

Fotó: FORTEPAN / Gárdos György adományozó (Képszám: 60561)

Úgy tudta őket megcsinálni, hogy a megrendelő boldog legyen, érezze az erőt, a hatalmat, a „nép melletti elkötelezettséget”, ugyanakkor bárki, aki arra ment, és műértő volt, öklendezett tőle. Egyszer meghívtak, hogy avassak föl egy szobrot Táncsics Mihályról, akit nagyon kedvelek, és írtam is valaha róla. A helyszín egy régi csendőr altiszti iskola volt Salgótarjánban, aztán technikum lett belőle. Ott állt a városi párttitkár, megyei párttitkár, az igazgató... Lehetett valamikor '87-88-ban. Én elmondtam a beszédet Táncsicsról, majd a párttitkár lerántotta a leplet a szoborról, én pedig azt hittem, hogy ott, helyben elájulok, megüt a guta a nevetéstől. A szobor tudniillik az akkor már elhunyt, nagyon jó, nagyon szeretett barátomat, a kommunizmus egyik legnagyobb ellenségét, Hajnóczy Pétert, az íróat ábrázolta. Mondtam az ott álló szobrásznak, ide figyelj, ez nem Táncsics. „Pssst” – azt mondja –, „csak te jöttél rá! Senkinek ne merd elmondani!”

Jó, mondom. Egy évvel tehát azután, hogy a Pest megyei pártbizottság ideológiai főtitkárnője a *Népszabadságban* olyan cikket közölt Hajnóczy Péterről, amelyben követelte, hogy zúzzák be a *Jézus menyasszonyát*, mivel egy szörnyű antikommunista negatív utópia, mely megkérdőjelezi „szocialista építésünk” minden eredményét – a műben kétségtelenül arról van szó, hogy a szocializmus fejlődésének egy bizonyos szakaszán hogyan adják el néger embervadászoknak a jogot arra, hogy budapesti járókelőkre fegyverrel tüzeljenek, és utána kitömjék őket, mindez nyilvánvalóan nem festette a legpozitívabb képet a szocializmus jövőjéről –, nos, ezek után Táncsics Mihálynak álcázva, Salgótarjánban egy volt csendőriskolában leleplezik a szobrárt. Gyönyörű!

Eszembe jut, hogy a Gellért-hegy tetején ott van a Szabadság-szobornak csúfolt emlékmű, amelynek feliratát közönséges, mocskos hazugságnak, és Budapest meggyalázásának tekintem. Tőlem persze ott maradhat: gyerekkorunkban halas kofának hívtuk, némelyek sörnyitónak, mert úgy néz ki messziről. Kisfaludi Strobl Zsigmond egyébként az angol királyi családnak a nagyjait is megminta, rengeteg gyarmati kormányzót; az ilyen típusú hódító, imperialista szoborban abszolút gyakorlata volt. Szent Imrét is elkészítette, mert akkor azért fizettek, az Eucharisztikus Kongresszus számára is dolgozott, szóval minden rendszernek tökéletesen megfelelt. Az említett emlékmű nagyon be van tájolva, mert az oroszok tudták, hogy miért fizetnek. Pontosan abba az irányba néz, ahonnan jöttek elfoglalni a várost. Győzelmi pálmát tart nekik, hogy félreértés ne legyen: ez Magyarország elfoglalásának a jól elkészített profi emlékműve, akkor is, ha leszedik alóla a fegyveres szovjet harcosokról szóló feliratot.

A csizma mindenhol látszik a Memento Parkban, és az '56-os eseménysor egyik nagyon fontos eleméhez kapcsolódik. Önnek milyen élményei, emlékei vannak '56-ról?

Mivel a Sztálin út 7-ben laktam, elég sok emlékem van. Azzal kezdődött, hogy beteg voltam, aznap nem mentem iskolába, anyukámmal kimentünk, gyönyörű, meleg, őszi idő volt, a Duna-parton üldögtünk, és már nem voltam lázas. Mentünk hazafelé, egy fára a tizenhat pont volt kiakasztva. Ez a Műgyetemen előző este elfogadott tizenhat pont volt, természetesen benne a forradalom összes követelésével. Rendkívül fellelkesültem. Délután teherautón sok ember ment ki a liget felé, és azt kiabálták ütemesen, hogy „Gyűjtsd a vasat, és a fémet, Sztálin szobrot add a MÉH-nek!”. Nekem rettenetesen tetszett, mert minden iskolai irkán ez rajta volt, persze Sztálin-szobor nélkül: „Gyűjtsd a vasat, és a fémet, ezzel is a békét véded!” Az Andrássy út 7. a Paulay Ede utca felé zárul hátul, légvonalban mindenki el tudja képzelni: Deák tér, Madách tér, az Astoria irányába, keresztbe a rádió. A rádiótól jött a lövöldözés hangja, akkor nem tudtuk, hogy hol lönek, de olyan volt, mintha a nagy kémény mögül szólna a géppuska, akkor kezdődött el minden. Végleg november 4-én hajnalban, Nagy Imre rádióüzenete után vonult le az egész ház a pincébe, egy hétig laktunk ott. Apám volt az egyetlen, aki nem volt hajlandó, mondván, hogy ő már '44–45-ben eleget volt az óvóhelyen, ő többé nem megy le, lesz, ami lesz. Végülis szerencsére életben maradt. Néhány embert lelőttek. Szemben osztottak kenyeret, anyám mellett csapódott be a golyó, egy aszszony ott halt meg. Tankról szórták az újságjukat. Két változat volt abban az időben: az egyiket Szolnokon állították

ki, a másikat Budapesten. Újságkihordó nem lévén, ÁVÓ-sok a tankról hajigálták. A Sztálin-szobor ledöntésénél természetesen nem voltam ott. A fejét láttam október 30-án. Akkor a Nemzeti Színház mellett tartózkodott, fel volt fordítva, és a szovjet könyvesboltnál, ami ott volt a *Szabad Nép* szerkesztősége alatt, ami maradt még belőle, azt belehordták, leöntötték benzinnel, és „meggyúlt a lángész” kiáltással körbetáncolták, nagyon szép jelenet volt. Én akkor már olvastam Dickensnek a *Két város* című regényét a francia forradalomról, és ott is épp egy jó guillotinos körtánc volt az elején annak a kiadásnak, amit olvastam, úgyhogy mindjárt tudtam mihez viszonyítani. Voltak szemtelen emberek, akik hatalmas kalapácsokkal jöttek, és vittek belőle. Mindenki ordított, hogy nem szégyelli magát, mire az illető azt mondta, hogy az egész üzemnek viszi. Akkor az emberek békén hagyták.

Mikus Sándor 1951-es Sztálin szobrát – amely a budapesti Felvonulási téren állt – 1956. október 23-án döntötték le a forradalmárok, majd darabjait a budapesti Blaha Lujza téren szétdarabolták.
Fotó: Házi Balázs

Szegedi György 1971-ben készült Marx-Engels szobra a budapesti Jászai Mari téren állt.

Fotó: Házi Balázs

Nyilvánvalóan ennél jobb helyet nem is találhattak volna ennek a pár csizmának. Ennek a szoborparkban van emblematisz helye.

Magántulajdonban sok részlete van. A csizma maradt meg egyben, mert azt nem tudták elvágni...

Mert addig ért a szobor merevítése?

Igen. Stabil volt, drótkötéssel húzták le. Fantasztikus látvány volna, ha fantomszoborként felépítenék dróthuzalokból, és hozzátennék a megmaradt részekhez. Létrejöhetne egy „levegős szobor”, hogy úgy mondjam.

Mi a véleménye a Memento Park-ról? Ahogy korábban már említette, a *Leninkert* című írásban kezdeményezett egy ehhez hasonló helyszínt. Ez azért egy kibővített változata annak.

Igen. A sok Lenint valószínűleg valahol elrakták a helyi múzeumokban. A legszebb azok közül, amiket én láttam,

Jászberényben volt. Beállították a múzeum udvarára az emberszabású Lenint, egy vaspadon ül, és fényképezkednek a látogatók vele. Ott ül Lenin elvtárs, és cigarettát szív. Egy szegedi kolléga, amikor Lukács György szobrát az egyetemi könyvtár előcsarnokából kiszuperálták, megvásárolta, és felállította a saját házában az udvarán. Ott is voltam a szoboravatón, gyönyörű volt, mindenki berűgött. Jött a tél, és följelentették a szomszédok, hogy kirakták a nagypapát a kertbe, és megfagyott.

Miután ez a szoborpark kezdett formát öltetni, figyelemmel kísérte a folyamatot?

Nagykövet voltam Rómában, és felhívtak a *Magyar Narancs* szerkesztőségéből, hogy „nem szégyelli magát? Maga ezzel meggyalázta a művészetet! A maga ötlete volt.” Én akkor csúnya szavakat ejtettem ki egymás után folyamatosan, és leraktam a telefont.

Azt esetleg megpróbálta valaki kikutatni, vagy valahol számon tartják, hogy hány ilyen köztéri alkotás van – mondjuk Lenin elvtársból?

Van, hogyne, Boros Géza művészettörténész írt róla könyvet.² A Művelődési Minisztériumban dolgozott Andrásfalvy Bertalan idején, egyébként a Nemzeti Galériának volt az alkalmazottja, és köztéri szobrokról írt már több könyvet. 1970-ben volt Lenin születésének a 100. évfordulója. Akkor több száz szobra készült az országban, és mindegyik elkelt. Egyszerűen hozzátartozott a városi rang eléréséhez. Igaz, hogy nem volt mondjuk bank, wc, vízvezeték, de mivel volt Lenin,

² Boros Géza: *Szoborpark*. Budapest, Fővárosi Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 2002.

sikerrel lehetett pályázni. Kunszentmártonban, ahol anyósom lakik, szintén volt Lenin. Aztán úgy eltűnt, mint annak a rendje. Nem tudom, hova lett, de annak idején szemben volt a Szivárvány áruházzal, ami egy eléggé lepukkant – azóta még jobban lepukkant – épület volt a főtéren, de Lenin földobta. Csehországban, Olmützben volt egy rettenetes Lenin meg Sztálin egyben, nálunk ilyen csak Szegeden volt, de azt még Kádár alatt is valahogy eltűntették. Lenin- és Sztálin-szoborpályázat 1950-ben volt először, Mikus Sándor azon nyerte meg végül a maga Sztálinját. Az 1970-es Leninek idejéből emlékszem a viccre, hogy behoz a tanító néni egy kitömött nyuszt. „Na, gyerekek, milyen állat ez?” Mindenki sunyít. „Ne hülyéskedjete, fél éve róla beszélek!” Mire Móricka: „Csak nem maga Lenin elvtárs?” Ez volt az egyik ilyen vicc, és tényleg, „mezei Leninek”, „üregi Leninek”, minden változatban készültek. Porcelánból is. Vagy „marok Leninek”: nekem két darab ilyenem is van.

Ezek szerint gyűjtő is?

Ajándékként jöttek. Az egyiket szegény, megboldogult Katona Tamás barátomtól kaptam, akivel együtt tanítottunk egy időben Szegeden, és az ő elődjének, aki akkor már nyugdíjban volt, a szobájában volt egy darab „marok Lenin”, porcelánból. Ő tudta azt, hogy én ilyen perverz gyűjtő vagyok, tehát nekem ajándékozta. A másikat, ha nem csalódom, Kovács István költő barátom, polonista és regényíró, krakkói főkonzul hozta nekem. Ezzel verekedni is lehet. Ez az igazi „marok Lenin”, bronzból van, Kárpátalján árulták aránylag olcsón. Rengeteg anekdota fűződik ezekhez a '70-es Leninekhez. A legszebb szerintem a következő: Kő Pál szobrász is készített egy Lenint, de nem volt hajlandó beküldeni a zsűrinek. A zsűri gondolta, hogy ez a szobrász különc, majd ők kimennek

érte. A helyszínen láttak egy zöld törpét, kezében egy lámpával, mint a Hófehérke törpéinél. „Mi ez?” „Maga Lenin elvtárs.” „Na ne hülyéskedjen már! Kő elvtárs, mit képzel? Ezt mi nem vesszük át!” „Jó! Akkor feldarabolom.” És ott helyben, előttük, lefejszézte a törpét!

Mennyire cipelte magával későbbi életében mindazt, amit '56-ban látott, átélt, hallott?

Amit én, az egy dolog. A kérdést Hankiss Elemér elemezte a legmélyrehatóbban egy tanulmányában, eszerint az elhallgatás rosszabb volt, mint a hazugság. A hazugságra – '56-ról, Kádárról, az oroszok „felszabadító” szerepéről – hamar rájöttek az emberek. A tudatlanság és a hallgatás rosszabb. A sógornőm egy időben tanított egy faluban, valahol Szolnok megyében, ha nem csalódom, egyszer

Kerényi Jenő 1951-ben készült Osztapenko emlékszobra, amely 1992-ig az M1-M7 kivezető szakaszán állt.
Fotó: Házi Balázs

megmutatta nekem a szovjet emlékművet, amely előtt évente háromszor fősorakoztak különböző ünnepeken, énekelték a szovjet himnusz, és megkoszorúzták az általános iskolás gyerekek is, zászlókat lengettek. Elolvastam a feliratot: „a falu népe, örök hálával a nagy Szovjetunió iránt, amely kétszer is felszabadította...”. Mondom, ide figyelj, mi az, hogy kétszer, én, amennyire emlékszem, semmi csata nem volt '56-ban. Nem is, mondja. Akkor miért van ott az, hogy kétszer? Nem tudom. Mi az, hogy-hogy nem tudod? Azt mondja, hidd el, Laci, életemben először olvasom el, de senki más sem olvasta el. Tudták azt, hogy ez a szent hely, ahol áldozni kell, és mély undorral és falat építve az agyuk köré, el sem olvasták, hogy mi van ott. Ez a legveszélyesebb. Tudniillik, aki ezt tudja, az manipulálni is tud, és össze-

vissza kezd mindenfélét hazudni. A hazugságot a tudatlanság örömmel fogadja.

A Memento Parkra tehát szükség van.

Igen. Hogy ne felejtse el az ember, mi volt ebben az országban 1956 után. Kérdezősködjön, olvassa el, amit itt adnak, meg tudós vezetők mondanak, és akkor rájön arra, hogy ez nem bohóckodás, nem vidámpark, hanem egy rendkívül szomorú park. Én azt sem bánnám ugyanakkor, ha lenne dodzsem vagy barlangvasút, ahol Leninek ugranának az emberre. Hogy tudjuk azt, hogy igaz, ami most van, nem tökéletes, de a legrosszabból már valamennyire kimásztunk. Erre jó mindez.

DIPPOLD PÁL

Szörényi László (Budapest, 1945) irodalomtörténész. A mai magyar szellemi élet vitathatatlanul egyik legszínesebb alakja. 1968-ban az ELTE-n szerzett latin–görög–perzsa szakon oklevelet, majd az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa lett. 1973-tól a JATE adjunktusa, 1983-tól docense, 1997-től professzora, 1980–81-ben Firenzében a Harvard Egyetem Reneszánszkutató Intézetének ösztöndíjasa, 1986-ban a Columbia egyetem ösztöndíjasa volt New Yorkban, 1991–95-ig római és máltai magyar nagykövet. 1997-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója. Kandidátus (1982), Toldy Ferenc-díjas (1990). Kutatási területe a magyarországi humanizmus korától a 17–18. századi magyar és európai újlatin költészet (főként a verses epika) alkotásain keresztül a 20. századi és a kortárs magyar irodalomig terjed. Több folyóirat szerkesztőbizottságának tagja (*Vigilia*, *Magyar Napló*, *BUKSZ*). A nyolcvanas évek közepétől személyes hangú szépprózai írásai is megjelennek.